

(1854—1915), utemeljitelja slovanske, zlasti bolgarske stenografije. Ker je več kot polovico življenja preživel v Bolgariji, je bil pospeševalec bolgarsko-slovenskih kulturnih stikov, Bolgare je prvi seznanjal predvsem z Antonom Aškercem, svojim tovarišem iz gimnazijskih let.

V Frankolovem (blizu nove šole) je bil rojen kmet-pesnik samouk *Jožef Iskrač* — *Frankolski* (1836—1900). Napisal je dve obsežni epski pesnitvi: *Veronika Deseniška* in *Petrovska Mati božja*.

Zapiski, ocene in poročila

O JEZIKOVNEM IN STILISTIČNEM DELU UČNEGA NAČRTA SLOVENŠČINE ZA GIMNAZIJE*

Z odločbo III-47/8-72, ki jo je 20. 3. 1972 podpisal direktor Zavoda za šolstvo SR Slovenije, prof. Boris Lipužič, je bil za predsednika komisije za slovenski jezik (jezikovni del) imenovan dr. Jože Toporišič, izredni profesor FF v Ljubljani, in sicer sporazumno s predsednikom osrednje in plenarne komisije za pripravo vsebinskih izboljšav za delo gimnazij v SR Sloveniji, univ. prof. dr. Vladom Schmidtom. To se je zgodilo na podlagi dogovora med imenovanimi profesorjema, katerih prvi je predlagal drugemu, da se prvotna enotna komisija za predmet slovenski jezik razdeli na dva dela: v njen literarnozgodovinski del (za katerega je bilo imenovanih dovolj članov) in v jezikovno-stilističnega, v katerega bi iz prvotne skupne komisije prešla prof. PA Janko Čar in prof. (pozneje univ. predavateljica) Darja Rotar, na novo pa bi bili pritegnjeni še: prof. PA Francka Varl, prof. Minka Kuclar in prof. Marija Gerdina; prof. Miha Feguš bi bil njen od zavoda določen tajnik. Ta sestav komisije je bil potrjen z odločbo III/47/22-72 z dne 19. 4. 1972, prav tako od direktorja Zavoda.

Delni komisiji sta se nato lotili revizije dotedanjšega učnega načrta za gimnazije, večinoma na ločenih sejah. Prva seja (plenarna, 23. 5. 1973), nato jeseni oktobra (spet plenarna): tu sta bila tematično razmejena jezikovno-stilistični in literarnozgodovinski oz. -teoretični del predmeta, določeno pa je bilo tudi novo razmerje razpoložljivih učnih ur predmeta slovenski jezik za jezik in leposlovje. Glede prvega je bilo sklenjeno, da v okviru t. i. jezikovnega pouka ostanejo poleg slovnice še zgodovina knjižnega

jezika, praktično sporočanje in stilistika ter stilna interpretacija besedil; razmerje učnih ur naj bi bilo 2:3 za jezik proti književnosti.

Nato so bile redne, načeloma 14-dnevne seje delnih komisij. Komisija za jezik in stilistiko se je do aprila 1973 sestala okrog 20-krat, nato pa je bila še ena plenarna seja. — Na željo direktorja Zavoda z dne 27. 3. 1973 je predsednik delne komisije za jezik poslal Zavodu 28. marca 1973 naslednje poročilo o dotedanjem delu komisije za jezik:

Poročilo o izdelavi učnega načrta za pouk slovenskega jezika

Po predhodnem plenarnem zasedanju celotne komisije za slovenski jezik in književnost v pozni pomladi 1972 se je komisija začela s šolskim letom 1972/73 v svojem delu za jezik in stilistiko redno sestajala vsakih 14 dni na povprečno štiri- do štiriinpolurnih delovnih sejah, med semestralnimi počitnicami pa so bile dodatne pogostejše seje v polnem in posebej še v omejenem sestavu komisije. Ljubljanski člani komisije so se seje udeleževali brez izostanka, mariborska člana pa sta bila v glavnem prisotna izmenično; v zadnjem času pa se je sej redno udeleževala prof. PA F. Varl. — Komisija je imela formalnega zapisničarja v prof. Fegušu, dejanskega odgovor-

* Uredništvo z objavo tega gradiva noče netiti nadaljnje polemike v zvezi z nastajanjem UN za slovenski jezik in književnost. S posredovalcem gradiva je bilo glede objave dogovorjeno že več kot pol leta, v tem obsegu pa ga natiskuje — tudi zoper propozicije JiS — na njegovo izrecno željo.

nega za zapis sprejetega besedila učnega načrta pa v prof. M. Kuclarjevi. Posamezni drugi člani komisije, razen prof. J. Čara, so prevzemali tudi posebne zadolžitve, ki so dajale gradivo za uspešnejše in hitrejše delo na sejah komisije.

Na podlagi dogovorjenega obsega učnih ur (dve petini celotnega obsega učnih ur, namenjenih slovenščini) in določene morfologije učne ure (20 minut nova snov, 20 minut utrjevanje in spraševanje) ter glede na določeno rezervo ur za nepredvideno in za šolske naloge je komisija izdelala naslednje dele učnega načrta:

1) Vzgojne in učne smotre pouka slovenskega jezika in stilistike.

2) Sumarni tematični pregled učnih ur za vsak razred, in sicer obenem s konkretno in obsegovno problemsko izpolnitvijo navedenih tem za vse tiste učne ure, ki po svoji naravi to zahtevajo. Z ene strani gre pri tem za plafoniranje učne snovi navzdol (nasproti osnovni šoli, iz katere izhajamo) in navzgor (glede na posebne učne in vzgojne smotre gimnazije), z druge pa za določitev konkretne problematike pri obravnavi posameznih pojavov, ki se po ubeseditvah v splošnem tematičnem pregledu sicer pogosto enačijo z enotami za osnovno šolo. — Ta težnja, določiti za vsako tako uro tematični obseg in težišče obravnave, je dala komisiji največ dela in obenem (razumljivo) tudi daljše besedilo, zato pa je izdelani učni načrt že nekaka osnova za programirani pouk. Komisija meni, da bo to obliko učnega načrta učitelj, ki jezik resno dela, lahko samo pozdravil, saj mu energije osvobaja za izdelavo metodične podobe vsake posamezne šolske ure. Učni načrt mu v tem delu torej daje konkretni »kaj« in »koliko«, sam pa bo prispeval svoj konkretni »kako«.

3) Komisija je hotela že pred tem poročilom izdelati tudi navodila k učenemu načrtu, in sicer na podlagi načel in pripomb, ki so se sproti porajale pri obdelavi snovi, vendar je že dogovorjeno sejo komisije njen formalni zapisnikar, prof. Feguš, samovoljno storniral. V tem navodilu je komisija vsekakor nameravala opozoriti učitelja na njegovo svobodo v metodiki obravnave predpisane snovi in na konkretne možnosti, ki jih pri tem ima med drugim tudi v zvezi z razpoložljivimi tehničnimi pripomočki. Med drugim smo hoteli poudariti, da naj bi učenec tudi sam postal subjekt učnega procesa s tem, da bi nove učne enote v obliki samostojnih govornih nasto-

pov (t. i. govornih vaj) tudi sam prikazoval namesto učitelja. Samo poučevanje naj bi tudi v primeru, ko se učitelj za kako enoto odloči, da jo bo podal na docentski način, bilo odprto nasproti dijaku v tem smislu, da bi dijak lahko posegel v učiteljevo besedo, učitelj pa v neposrednem ogovoru učenca ali razred aktiviral pri reševanju dane nove problematike.

4) Jezikovni del komisije je redigiral tudi osnutek za poučne izlete, ki ga je pripravil del za literarno zgodovino. — Izdelati je nameraval še natančen tematski program za bogatitev besednega zaklada.

Pri svojem delu se je komisija držala navodil glavne komisije za izdelavo učnih načrtov za gimnazije tem laže, ker je jezikoslovna znanost na taki stopnji, da res konkretno lahko ustreže postavljenim normativom. Konkreten izraz tega njenega prizadevanja se najlepše vidi iz formuliranih učnih in vzgojnih smotrov.

Ljubljana, 28. marca 1973.

dr. Jože Toporišič
univ. prof.

V naslednjem podajamo končni izdelek delne komisije za jezik in stilistiko: obsega vzgojne in izobraževalne smotre, tematiko učnih enot za posamezne razrede, podrobni predlog učnega načrta po učnih enotah in urah za I. razred ter izpopolnitve sestavka Ekskurzije (delo literarnozgodovinskega dela komisije).

VZGOJNI IN IZOBRAŽEVALNI SMOTRI POUKA SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA V GIMNAZIJI

Vzgojni smotri

Spoznavanje slovenskega jezika učenca :

- navaja na red in sistematiko;
- razvija mu kritičnost;
- vzbuja in gradi razumskost;
- vodi ga k logičnemu razmišljanju, sklepanju in teoretičnemu posploševanju;
- poraja in utrjuje zavest, da je materni jezik vrednota, ki jo je treba negovati z vso odgovornostjo nasproti narodnemu občestvu.

Ob spoznavanju ustroja, zgodovine in izrazne moči materinščine se učencu oblikujejo domovinska ljubezen, zavest o narodni pripadnosti slovenski in jugoslovanski

skupnosti, zavest o narodni in državni samobitnosti ter narodni in državni ponos.

Spoznavanje o jeziku, stilistiki in zgodovini jezika:

— razvijajo tudi primeren odnos do sočloveka, do celotnega življenjskega okolja, do umetnostnih stvaritev vseh vrst, posebej besednih umetnin;

— vodijo k odprtosti do sveta in tvornemu sožitju med narodi v Jugoslaviji in zunaj nje;

— učijo učenca odkrivati in spoštovati resničnost ter njene zakonitosti.

Ob spoznavanju zgodovine jezika učenec: — odkriva tudi dialektične zakonitosti razvoja sploh;

— spoznava narodotvorno, narodnozdrževalno in narodnoreprezentativno vlogo slovenskega knjižnega jezika (npr. zlasti med NOB);

— hkrati se mu oblikuje dolžno spoštovanje do umetnostnih in drugih oblikovalcev ter ohranjevalcev slovenske besede.

Jezikovno-stilne analize besedil učencu odkrivajo nove možnosti za doživljanje umetnosti, s tem pa tudi posredno krepijo njegovo izraznost.

Izobraževalni smotri:

Izobraževalni smoter spoznavanja slovenskega jezika, njegove stilistike in zgodovine je, dati učencu informacijo o več tematskih področjih. Ta področja so:

— jezik kot najvažnejši semiotični sistem človekovega sporočanja;

— zvrstna razslojenost tega sistema (socialna, funkcijska, časovna);

— strukturne plasti jezika: glasoslovje (s pravopisom in pravorečjem), oblikoslovje (z besedotvorjem, z naglasnimi paradigami), skladnja, besedje (s frazeologijo);

— stilna vrednost jezikovnih sredstev;

— sporočanje (s tvornim procesom, strukturnimi in vsebinskimi značilnostmi ter stalnimi oblikami sporočil);

— zgodovina jezika, slovenskih jezikovnih teorij in jezikoslovja;

— jezikovno-stilna interpretacija sporočil.

Z usvojitvijo informacij s teh tematskih področij se učenec nauči:

— ustrezno doumeti in doživeti besedila raznih vrst;

— spoznavati mišljenje in čustvovanje drugega človeka;

— ustrezno ubesediti raznoliko pojavnost duhovnega, družbenega in materialnega sveta;

— posredovati obvestila danega sporočila izobrazbeno različnim naslovnikom;

— uspešno nastopati v javnosti (govorno in pisno);

— postati vzor v obvladanju jezika;

— izkoristiti vednost o maternem jeziku za usvajanje drugih jezikov;

— analogno uporabiti znanje o maternem jeziku pri spoznavanju drugih tematskih področij;

— pridobiti si znanje, ki ga varuje delati napake;

— spoznati ločevalne lastnosti predmetnosti;

— biti kritičen;

— ločiti pravilno od napačnega, posebno od splošnega, dobro in lepo od slabega in grdega, koristno od škodljivega, možno od dejanskega;

— prodirati s površinsko nejasnostjo do skritega bistva stvari;

— odkrivati mimo površinske različnosti globinsko enotno podstavo;

— odkrivati strukturno sovisnost sestavin / prvin pojavov;

— spoznati razvojne faktorje in videti potrditev njihovega delovanja;

— spoznati eno najznačilnejših sestavin naše samobitnosti;

— kako se vključiti v življenjsko, delovno in sploh socialno skupnost.

Tematika učnih enot

I. razred

I (2 enoti): 1. slovenski jezik in njegove zvrsti; 2. knjižni jezik, sleng, zgodovinske oblike jezika.

II (7 enot): 1. jezik in njegov nastanek; 2. pisava in njen nastanek; 3. od indoevropske do praslovanščine; 4. praslovanščina in stara cerkvena slovanščina (s spomeniki); 5. slovanski jeziki; 6. slovenski jezik do vključno 15. stoletja; 7. nastanek slovenskega knjižnega jezika.

III (3 enote): 1. jezikovno-stilna analiza (Trubar); 2. jezikovno-stilna analiza (Krelj,

Dalmatin); 3. slovenski knjižni jezik v 17. stoletju z jezikovno-stilno analizo odlomkov.

IV (5 enot): 1. stavek in poved; 2. skladenjski naklon; 3. prosta poved in stavek; 4. zložena poved (priredje); 5. zložena poved (podredje).

V (7 enot): 1. slovenski pravopis; 2. pika, klicaj, vprašaj; 3. vejica med enakovrednimi deli povedi; 4. vejica v podrednih razmerjih; 5. dvopičje, podpičje, pomišljaj, tri pike; 6. velika začetnica; 7. mala začetnica.

VI (8 enot): 1. glasoslovje; 2. govorila; 3. fonemi; 4. samoglasniki (tvorba, vrsta); 5. samoglasniki (razvrstitev); 6. zvočniki, nezvočniki; 7. kombinatorika glasov; 8. fonetična členitev po aktualnosti.

VII (9 enot): 1. oblikoslovje; 2. samostalniška beseda in samostalnik; 3. I. sklanjatev; 4. II. sklanjatev; 5. III. sklanjatev (1. del); 6. III. sklanjatev (2. del); 7. IV. sklanjatev; 8. pridevniška beseda in pridevnik (1. del); 9. pridevnik (2. del).

VIII (7 enot): 1. faze v nastajanju sporočila; 2. deli sporočila; 3. ubeseditveni načini, prenosnik sporočila, vrste govornega sporočanja; 4. opis, oris, poročilo; 5. pismo, obnova; 6. pripoved; 7. odgovor na vprašanje, pogovor, diskusija, debata.

II. razred

I (8 enot): 1. knjižni jezik v prvi polovici 18. stoletja; 2. knjižni jezik v drugi polovici 18. stoletja; 3. knjižni jezik na prelomu 18. in 19. stoletja; 4. V. Vodnik; 5. knjižni jezik v prvih desetletjih 19. stoletja; 6. kranjski jezikovni purizem; 7. abecedni in pravorečni nemiri; jezik po abecednem spopadu; 8. obramba samostojnosti slovenskega knjižnega jezika.

II (3 enote): 1. jezik v leposlovnem besedilu; 2. jezikovno-stilna analiza Vodnikovih leposlovnih besedil; 3. jezikovno-stilna analiza Prešernovih pesmi.

III (9 enot): 1. nauk o besedi, besedotvorje; 2. izpeljava samostalnikov (I. del); 3. modifikacijske pripone samostalnikov; naglas samostalniških izpeljank; 4. izpeljava pridevniških besed (1. del); 5. izpeljava pridevniških besed iz glagola, pridevnika, pridevniških besed; 6. izpeljava prislovov; 7. zlaganje samostalnikov in pridevnikov (z naglasom in pravopisom); 9. sklapanje (z naglasom in pravopisom); 8. sestavljanje (z naglasom in pravopisom).

IV (14 enot): 1. zaimenske besede; samostalniški in posamostaljeni zaimki; 2. raba osebnega zaimka; 3. vprašalni in oziralni zaimki; 4. nedoločni zaimki, nikalni zaimki; 5. pridevniški zaimki; vprašalni in oziralni zaimki; 6. svojilni zaimki; 7. kazalni zaimki; 8. nedoločni in nikalni zaimki; 9. števniška beseda; 10. prislov; 11. členek; 12. predlog; 13. predložne zveze; 14. predpone.

V (7 enot): 1. stilistika; pravilnost, jasnost; 2. jedrnatost in ohlapnost; 3. živost, primerčnost, piljenje; 4. dnevnik, potopis; 5. prošnja; 6. recitacija, deklamacija.

VI (1 enota): 1. pesniški jezik.

III. razred

I (5 enot): 1. slovenski knjižni jezik okrog leta 1848; 2. knjižni jezik v 50. in 60. letih 19. stol.; 3. knjižnojezikovne zablode v 50., 60. in 70. letih 19. stol.; 4. boj za pristni slovenski knjižni jezik v 70., 80. in 90. letih; 5. knjižni jezik konec 90. let 19. stol. in do l. 1918.

II (6 enot): 1. zvrsti proznega jezika; 2. jezikovno-stilne interpretacije; 2. a) Levstik, Martin Krpan; 3. b) Jurčič, Sosedov sin; 4. c) Tavčar, Visoška kronika; 5. č) Cankar, Anarhist; 6. d) Župančič, Žebjar-ska.

III (17 enot): 1. glagol, splošno; 2. glagolski vid; 3. vrste glagolskih dejanj; 4. prehodnost; 5. način; 6. nakloni; 7. tvorba sedanjinskih glagolskih oblik; 8. naglas sedanjinskih glagolskih oblik; 9. tvorba nedoločniških glagolskih oblik; 10. naglas nedoločniških oblik; raba glagolskih oblik; 11. oseba; 12. povedni sedanjik; 13. pogojnik; 14. povedni preteklik in predpreteklik in prihodnjik; 15. nedoločnik in namenilnik; 16. deležje in deležniki (razen opisnega); 17. opisni deležnik in glagolnik.

IV (10 enot): 1. prosti in podredno zloženi stavek; 2. osebek; 3. povedek; 4. predmet; 5. prislovna določila kraja, časa, vzroka; 6. prislovna določila načina; 7. imenski prilastek; 8. glagolski prilastek, pristavek; 9. raba sklonov: imenovalnik, tožilnik, rodilnik; 10. raba sklonov: dajalnik, mestnik, orodnik.

V (3 enote): 1. karakteristika, pritožba; 2. zapisnik, reportaža; 3. razprava.

IV. razred

I (4 enote): 1. slovenski jezik od 1914—1941; 2. notranji jezikovni problemi sloven-

skega knjižnega jezika od 1914—1941; 3. slovenski jezik od 1941—1945; 4. slovenski jezik od 1945—dajle.

II (6 enot): 1. Gradnik, Mors victrix; Jarc, Modre dalje; 2. Kosovel, Otožje, Človek pred zrcalom; Vodušek, Brodolom; Kajuh, Bosa pojdiva; 3. Zajc, Veliki črni bik; Šalamun, Gobice II; 4. Pregelj, Matkova Tina; 5. Prežihov, Boj na požiravniku; 6. Kosmač, Balada o trobenti in oblaku.

III (2 enoti): 1. zborni in pogovorni jezik; 2. splošni in pokrajinski pogovorni jezik.

IV (6 enot): 1. vezniška beseda, veznik; 2. vezniška zveza; 3. istovrstni priredni vezniki (medsebojno razmerje); 4. istovrstni podredni vezniki (medsebojno razmerje); 5. medmet, razpoloženski medmeti; 6. velelni, onomatopjejski medmeti.

V (2 enoti): 1. prevzeto, na pol citatno, citatno; 2. pravopisni, oblikoslovni in stilni problemi na pol citatnih besed; pomenske sestavine grško-latinskega strokovnega besedja.

VI (7 enot): 1. priredje; 2. posebni tipi stavkov; enodelni stavki; 3. polstavki, okrnjeni, veliki; 4. premi, odvisni, polpremi govor; 5. besedni red v stavku; 6. besedni red v zloženih povedi; 7. stilno zaznamovani besedni red.

VII (3 enote): 1. prvine stavčne fonetike; 2. stavčna intonacija; 3. register, zvočne modifikacije.

VIII (2 enoti): 1. slovar; 2. frazeologija.

IX (2 enoti): 1. stilno vrednotenje besed; 2. stilno zaznamovane besede in besedne zveze.

PODROBNI PREDLOG UČNEGA NAČRTA »SLOVENSKI KNJIŽNI JEZIK V GIMNAZIJI«

(po učnih enotah in urah)

I. razred

I SLOVENSKI JEZIK IN ZVRSTI

1) Slovenski jezik: pojem, razslojenost jezika — zvrsti (sumaričen pregled): socialne: knjižni jezik (zborni, pogovorni), narečje; sleng; funkcionalne: praktično sporazumevalna, strokovna (poljudnoznanstvena in znanstvena), publicistična, umetnostna; jezik v času: sodobne oblike, zgodovinske oblike; narečje: splošne značilnosti narečnih sku-

pin, zlasti akustične, podrobneje ustrezno domače narečje.

2) Knjižni jezik: pojem; raba; pisana — govornjena beseda; oznaka zbornega jezika — nosilec, govorni položaji, funkcijska obremenitev, pisnost, govornost, časovna določenost, slovar...; na kratko razmerje do pogovornega jezika in narečja; sleng — značilnosti govora posameznih skupin; jezik v času — pojem; ponazoritve vsega z besedili (Brižinski spomeniki, Trubar, Pohlin, Linhart, Prešeren, Levstik, Jurčič, Cankar...).

II ZGODOVINA JEZIKA

3) Jezik: kaj je; naravni in umetni jeziki; naravni jezik med sistemi za sporočanje; nastanek jezika, nastanek (slovenskih) narečij; rodovnik slovenskega jezika; tipološke razlike v strukturi posameznih jezikov (slovenščina — makedonščina).

4) Pisava: kaj je; tipi pisav (ideografski, morfemski, zlogovni, glasovno-črkovni); tipi glasovno-črkovne pisave: latinica (bohoričica), gajica; grška pisava: cirilica; glagolica; drugi tipi pisav (Braillova, Morsova; kimografski in sonografski zapisi; korekturni znaki); nastanek pisave (predzgodovinska, feničanska, semitska, grška, latinska in derivati); ponazoritve pisave s primeri iz kulturno pomembnih literarnih del (Homer, Koran, Vergil, cirilica, glagolica — ob spomenikih; gotica).

5) Zgodovina jezika od indoevropsčine do praslovanščine: indoevropsčina (pojem, čas, prostor); najstarejši spomeniki (sanskrt — Vede); indoevropsčina v krogu drugih jezikovnih skupin (hamitska, semitska, kavkaška, uralska, altajska, afriška, indijanska — le omeniti); ponazoritve značilnosti indoevropsčine (s primeri za besedje, oblike, glasove iz nekaj indoevrop. jezikov: latinščina, grščina, staroindijščina, praslovanščina, litovščina, germanščina); vzhodni in zahodni indoevrop. jeziki (kentum — satem); nekaj skupin sorodnih indoevrop. jezikov: slovenska, germanska (tudi flamska); romanska (tudi furlanska); indoevropsčina, baltoslovanščina, praslovanščina (pojem, čas, prostor).

6) Praslovanščina; staroerkvenoslovanski jezik in spomeniki: oblikoslovna in glasovna struktura (časi, skloni, glasovi), pisava (glagolica, cirilica), nastanek in zgodovinska pot jezika (Ciril in Metod, posebne narodne

redakcije), odsev stsl. pisave in literature pri Slovencih (Kocelj, zapisi v Istri, rokopisi, panonska teorija); spomeniki: glagolski (Sinajski psalter in obrednik, Clozianov zbornik), cirilski (Supraselski zbornik).

7) Praslovanščina in slovanski jeziki: vzhodni, zahodni, južni slovanski jeziki; podrobneje južnoslovanski jeziki (zahodna in vzhodna skupina); sorodnost slovanskih jezikov, posebno velika sorodnost med slovenščino in srbohrvaščino; ponazoritev leksikalne, oblikoslovne in glasovne, skladenjske sorodnosti ob ustreznem istem tekstu in na podlagi značilnih leposlovnih sestavkov za posamezne tekste (pesmi, pregovori, proza).

8) Slovenski jezik do 15. stoletja: prihod Slovencev na današnje ozemlje (čas, prostor, naselitveni tokovi — odsev v jeziku); prehod praslov. v slovenščino — opozorilo na vzporedni razvoj kajkavščine in čakavščine; razvojne značilnosti slovenščine od 10. do 15. st. (jezikovna struktura, slovar, prostor, razmerje do sosednih jezikov); ponazoritve strukture in razvoja v spomenikih (Brižinski, Celovski, Stiški rokopis): naziv, čas; kraj nastanka, namen, vsebina, jezikovno-stilne značilnosti (vse ob besedilih).

9) Nastanek slovenskega knjižnega jezika (16. stoletje): pogled na predprotestantsko kontinuirano izročilo; strukturne osnove protestantskega knjižnega jezika; razmerje knjižnega jezika do narečne predstave (2 teoriji — tradicionalna, moderna); pisavi; zvrstna diferenciranost besedil (moralno-poučna, svetopisemska, publicistična, pesniška); pogleđi na jezik: Trubar, Krelj, Dalmatin, Bohorič — z opozorili na ustrezne značilnosti v besedilih.

III PONAZORITVE RAZVOJA KNJIŽNEGA JEZIKA

10) Jezikovno-stilna analiza in interpretacija besedil iz Trubarjevih del: glasovje, oblike, besedje; opozorilo na izražene nazore o jeziku; umestitev analiziranih besedil v avtorjev opus (tako tudi pri interpretaciji besedil drugih avtorjev).

11) Jezikovno-stilna analiza in interpretacija odlomkov Kreljevega in Dalmatinovega besedila (tematično kot pri Trubarju).

12) Slovenski knjižni jezik v 17. st.: usoda protestantskega jezikovnega vzorca; strukturne značilnosti jezika 17.

stoletja (l → ů, odsev moderne vokalne redukcije); omahovanje v pisavi, deloma različna rečna podstava del 17. st., manjša osredinjenost prizadevanj kot v 16. st., odsotnost ideološkega interesa za pisanje in zelo zmanjšano tiskovno objavljanje sredi stoletja; jezikovno-stilna analiza in interpretacija odlomkov del A. da Sommaripa, T. Hrena, M. Kastelca, J. Svetokriškega (nekaj od teh interpretacij — domače delo).

IV SKLADNJA

13) Stavek in poved: definicija s stališča sporočila in stavčne fonetike (najmanjša (možna) samostojna enota sporočila, členitev s premori in intonacijo); prosta — zložena poved; vrste prostih povedi: dvodelni, enodelni stavki (zvalniški, medmetni, imenski, glagolski — s primeri); okrnjeni stavki; vrste zložene povedi: priredje, podredje; vrste stavkov: glavni — odvisni, podredni — nadredni, vrinjeni stavki; spremni / napovedni stavek — dobesedni navedeč; opozorilo na rabo narekovanj.

14) Skladenjski naklon v povedi: vrste povedi (izjavna, velelna-želelna; vzklična); raba končnih ločil glede na skladdenjski naklon; nikalni, nenikalni stavki; vpliv nikalnosti na strukturo stavka (predmet v roditniku, osebek v roditniku, nedovršni in nedoločni glagoli...); stavčna fonetika in skladdenjski naklon (zlasti intonacija in zvočne modifikacije).

15) Prosta poved oz. stavek: sestavine stavka (stavčni členi); stavčni členi glede na rang (osebek, povedek; predmet, prislovno določilo; povedkovo določilo, prilastek); medsebojno razmerje stavčnih členov, grafična ponazoritev stavčne strukture; povezanost stavčnih členov (ujemanje, vezava, primik); struktura stavčnega člena: goli, zloženi (podredno, priredno), stavčni — nestavčni stavčni členi vseh vrst; raba vejice v prosti povedi.

16) Zložena poved: vrste prirednih razmerij (7 vrst), priredje odvisnikov, priredno zloženi stavčni člen, vejica med deli priredja (posebno pred *in*, *pa*, *ter*, *ali*); stilno zaznamovani varianti priredja (mnogovezje, brezvezje).

17) Podredje: definicija (neodvisni — odvisni stavek); stopnje odvisnikov; tipi odvisnostnih razmerij po stavčnih členih (povedkov, osebkov, predmetni — tudi pretvorbe v premi govor, prislovni, prilast-

kov); neobičajne stavčne tvorbe (polstavki — z deležjem, z deležniki, nedoločniki); zapleteno zložena poved: stavčno priredje z odvisniki in podredje s prirednimi odvisniki.

V PRAVOPIS

18) **Pravopis**: zapis glasov, zapis skladensko-stavnofonetičnih značilnosti govorjene besede (ločila: skladenjska: končna, nekončna; neskladenjska, npr. pika, vezaj; pisava skupaj, narazen); vrste črk (velike, male); obvladanje pisne ploskve (deljenje, odstavki...); načela zapisovanja slovenskih glasov: morfemsko z delnim upoštevanjem fonetičnega in etimološko-zgodovinskega načela (*goba* — *gob*, *mož* *moški*, *volk*); splošne pomanjkljivosti (in prednosti) prenosa govorjene besede v pisano (odsevanje fonološkega sistema; 5 črk za 8 samostojnih samoglasniških glasov).

19) **Pika, vprašaj, klicaj**: skladenjska raba: kaj izražajo; načelo uporabe (ugotovitveno, vprašalno in čustveno obarvano razmerje do povedanega); raba v prosti in zloženi povedi; raba med deli prostega stavka kot samostojnimi povedmi (*To se je zgodilo. !?! Včeraj. !?! Pred očmi množice?!/!*); raba pike, vprašaja in klicaja na koncu podredja; medsebojno razmerje pika — vprašaj — klicaj; vprašaj in klicaj sredi povedi; pika, vprašaj in klicaj pri premem govoru. — **Zaporednost ločil in narekovajev**: zamenljivost pike s podpičjem. — **Neskladenjska raba**: pika kot tehnično sredstvo; vprašaj in klicaj sredi besedila (kot sredstvo za izražanje dvoma, začudenje).

20) **Vejica med enakovrednimi deli povedi**: pri prirednih razmerjih — v prostem stavku, priredju; tudi pri strukturno neenakih delih priredja (imenško-stavčnih: *Pozimi in kadar je mraz, ...*), pri vrinjenem stavku, pri dostavku (*Prinesi mi kruha, svežega / pa svežega*); vejica pri ponovljenih delih stavka (*hitro hitro / hitro, hitro*); posebej opozorilo na rabo pred *in, pa, ter, ali, ne* — *ne, niti* — *niti, tako* — *kakor*; vejica pri pristavku; raba vejice pred *kakor* (*Prišli so skoraj vsi, kakor Janez, Miha, Marjana ...*, *Meni, kakor staremu človeku, tega ne bi smel reči*); vejica namesto pike za dobesednim navedkom; možnost zamenjave vejice s podpičjem ali celo piko.

21) **Vejica**: v podrednih razmerjih: pred podrednimi vezniki, pri vezniškem sklopu nadrednega in podredne-

ga veznika oz. veznika in prislova (*in ko — da če — in potem*), ob vrinjenem stavku, pri vmesnem odvisnem stavku, ob polstavkih; pred *kot / kakor*; ob delih povedi, ki niso stavčni členi: medmeti, zvalniki, zveza medmeta in zvalnika, nominalni stavki, členki, elipsa (*Kje je bil? Doma, je odvrnil*); ob izpostavljenem stavčnem členu (*Na Gorenjskem, tam je lepo*).

22) **Dvopičje**: za spremnim stavkom, pred večdelnim pristavkom (*Prišla je vsa družina: oče, mati in otroka*); pred naštevanjem, katerega enote so označene grafično, črkovno, številčno ali z ustreznim besedilom; pred važno enoto besedila, že prej nakazano; pred razlaganjem; pred porekom; podpičje: pred rahlo povezanimi deli zložene povedi (zlasti v zapleteno zloženi povedi, med prirejenimi sestavinami); med skupinami istovrstnih naštevanih enot; zamenljivost podpičja s piko ali vejico; pomišljaj: ob vrinjenem stavku ali vrviku namesto vejice, za poudarjanje, nasprotja ali dela povedi; pred ponazoritvijo oz. razlago nakazanega; za zaznamovanje nedokončanega stavka (končni pomišljaj); tri pike: za nakazovanje izpuščenih / neizrečenih delov besedila sredi ali na koncu stavka; ob vrinjenem stavku; za okrepitev premora med deli sporočila; neskladenjske rabe: dvopičje: pri deljenju, za izražanje razmerja (1:3); pomišljaj: vezalni pomišljaj — namesto predloga (opozorilo na vezaj, *slovensko-ruski slovar*); narekovajni pomišljaj — za zaznamovanje začetka dobesednega navedka v premem govoru...

23) **Velika začetnica**: začetek samostojne povedi (absolutni, za končnim ločilom, za dvopičjem pred dobesednim navedkom, pred obširno naštevalno enoto); prenos pojmovanj z velikimi črkami v naveden zapis; lastna imena (osebna, zemljepisna, predmetna, večbesedna imena, vzdevki; opozorilo na začetnico generičnih prilastkov *dr.*); predložna imena vseh vrst, občnoimenska raba prvotno lastnega imena); zamena za lastna imena (*Maršal, Ekselencja, Vi, Ti*); svojilni pridevniki iz imen, pisanih z veliko začetnico (*Prešernov, Tamov, Tvoj*...).

24) **Mala začetnica**: izrazi za poklic, položaj, odličnost; za pripadnike raznih gibanj, organizacij, nazorov, listov, redov, narečij; samostalniške izpeljanke iz neimenskih zemljepisnih in naselbinskih izrazov ter imena, ki označujejo osebe po rasni pripadnosti; imena za vrste pravljčnih verskih in folklornih bitij;

imena praznikov; nelastnoimenski del zloženih imen; občnoimenska raba izvorno lastnega imena; začetnica pridevnikov iz lastnih imen (-ov, -ev, -in — -ski, -ški); same male črke: včasih z naslovi, napisi ...

VI GLASOSLOVJE

25) Glasoslovje: kaj je (artikulacijska in akustična fonetika, fonologija); predmet: glas, zlog, beseda, besedna zveza, stavek; naglas, poudarek; govornika (aktivna, pasivna), govorna cev, zgornja in spodnja artikulacijska ploskev.

26) Glasotvorna vloga govornika: medrebrne mišice in diafragma, glasilke, mehko nebo z jezičkom, jezik, ustnice; mesta artikulacije; načini tvorbe; glasovi po odprtostni stopnji in zvočnosti.

27) Fonemi s svojimi glasovnimi variantami (v-ŭ-w-*М*; t-T-*т*); tako še za kateri soglasniški fonem; za samoglasnik /*ε*/: *teta, seja, kmet, jej, hiše*; tako tudi še za kateri samoglasniški fonem, npr. *o, a*); črkovni zapis fonemov (*prav — pral — nauk — pat — pad — kratka — gladka* ipd.).

28) Opis artikulacije samoglasnikov s fonemskimi variantami; opozorilo na odnosne akustične značilnosti (ob sonografski sliki); dolgi in kratki samoglasniki: prednji, srednji, zadnji, visoki, nizki; določitev nasproti relevantnim narečnim samoglasnikom; izkoriščanje samoglasnikov za stilistične namene; vaje za obvladovanje izgovora samoglasnikov.

29) Razvrstitev samoglasnikov: kratki naglašeni (v zadnjem / edinem — nezadnjem zlogu); široki in ozki *o* in *e*; polglasnik; vaje za fonetično obvladanje.

30) Opis artikulacije zvočnikov s fonemskimi variantami; opozorilo na odnosne akustične značilnosti (sonagram); razvrstitev in način; posebnost v razvrstitvi glasovne vrednosti predloga *v*; vaje za fonetično obvladovanje; opis nezvočnikov (kot pri zvočnikih); razvrstitev nezvočnih variant in zvenečnosti parov (*ta/tna-lo/tla — mlad, mlad oče / mož, mlad hrast*; zveze s predlogi na pisni -z -b -d, (*od očeta/ moža — k očetu — možu*); ustrezne vaje za obvladanje izgovora.

31) Kombinatorika glasov v besedi in medbesedno: samoglasniški sklopi (dvo-zložni, dvoglasniški, siniceza); samoglasniško-zvočniški (*bo vsak / bo ubil*); zvočniški: t. i. podvojeni, posebni (*siv voz*), ne-

zvočniški (tudi s premenami, t. i. podvojeni, zlitni idr.); ustrezne vaje za obvladanje izgovora sklopov.

32) Členitev po aktualnosti: poudarjanje posameznih zlogov v besedi, besede v besedni zvezi ali stavku (*miza — miza, na mizi, včeraj zvečer*...); nenaglašene besede v stavku (naslonke, breznaglasnice, *dober dan*); ustrezne vaje.

VII OBLIKOSLOVJE

33) Oblikoslovje: kaj je; pojmi: morfem, morfemske variante, klasifikacija morfemov in morfemskih sklopov (osnova, končnica, obrazilo: *lip-*, *-ica*); premene morfemov: samoglasniške (po prevoju, preglasu), soglasniške — domače in prevzete besede (po jotaciji, palatalizaciji ali mehčanju, asimilaciji, disimilaciji, po zvenečnosti); samoglasniško-soglasniški (po preme-
tu); supletivnost osnov.

34) Samostalniška beseda: kaj je; vrste samostalniških besed (samostalnik z glagolom), samostalniški zaimek, posamostaljena pridevniška beseda); skladenjska vloga samostalniške besede (*oče je tesar, ptica pevka, vzožje gore, hotel Turist, Slovenijales*); samostalnik: vrste po pomenu: lastna — občna [števná — neštevna (snovna, abstraktna, skupna)]; kategorije samostalnika: spol (omeniti večspolnost); menjave sp. v mn., skriptum — skripta; sklon (z glasovno in ničto sklanjatvijo); število: troštevlini — enoštevlini, množinski — edninski; pripadnost samostalnika sklanjati (redko pripada dvema, *sluga*); živost (*korak / deček*).

35) I. sklanjatev: kaj gre vanjo; sklanjatveni vzorci (glavni — *lipa*, podtipi — *bukev / mati / gospa / species* (*Malči; dežurna*); sistem premen osnove (domače in prevzete besede); premene končnic (domače in prevzete, tudi *Margharete*, rod. -*Ф* / -*e*); naglasni tipi; naglasne posebnosti v zvezi s predlogom; stilna vrednost oblikoslovnih in naglasnih variant (tudi naglasnih tipov); sklanjanje večbesednih poimenovanj (*Ivana Kobilica — Vida Tomšič — Vida Tomšičeva — alma mater — Via Apia*).

36) II. sklanjatev: kaj gre vanjo; tudi zaprtost sklanjatve za prevzete besede; sklanjatveni vzorci (glavni — *perut*, podtip — *pesem / stvar*); sistem premen osnove (*dlan, ráven / raván; péc; kri*); omahovanje med vzorcema *pošast* in *stvar*); na-

glasni tipi; stilna vrednost oblikoslovnih in naglasnih variant.

37) III. sklanjatev: kaj gre vanjo; kategorije imen za živo; sklanjatveni vzorci (glavni — *korak, dežurni*); sistem premen osnove (domače in prevzete besede) samoglasniška (kvantitativna / kvalitativna); daljšanje osnove z *-j-, -t-, -n-, -ov-...*; opozorilo na pogovorno *Markota* ipd.; izpadanje gibljivega samoglasnika; posebne premene: *otroci, kónj, v žépu, na móstu...*

38) Premene končnic v III. sklanjavi: premene celega sistema naglasnih končnic (*sluga -a / sluga -e*); premene posameznih končnic: im. ed.: *-o, -e, -os, -es, -um, -is, -as...*; rod. ed.: *-u / -e*; daj. ed.: *-i*; tož. ed.: (glej rod. oz. im. ed.); mest. mn. in dv. *-eh*; or. mn. *-mi*; tož. mn. *-i*; tako še v rod. in daj. mn. ter rod. in daj. / or. dv.; premene glede na končni soglasnik osnove: *c j č ž š dž*; opozorilo na neme soglasnike v francoščini (*Diderot*); pisno-glasovne variante končnic za črko *i* na koncu osnove (*radio, z radiom / radiem*); premena končaja *-ovih, -ovi* z *-eh, -mi* (*bregeh*); *na*-logom; sklanjanje večbesednih poimeno- vanj (*France Prešeren — don Kihot — Downing Street*); stilna vrednost oblikoslovnih in naglasnih variant.

39) IV. sklanjatev: kaj gre vanjo; sprejemanje prevzetih besed; zamenjava spola (prehod v ž. sp., prehod sam. m. sp. v sr. sp. — *oči, skripta*); posebni primeri: *prsi — prsa, Gorenjsko — Gorenjska*); sklanjatveni vzorec (glavni — *mesto, Krško*); premene osnove (daljšanje s *-t-, -n-, -s-*); vrivanje samoglasnika; menjava kvalitete); premene končnic (za *c j č ž š*; posamezni primeri: *-ov, -eh- -(e)mi*); opozorilo na maskulinizacijo in feminizacijo (posebno tudi pri množ. sam., *pljuča*); naglasni tipi (opozorilo na premene v zvezi s predlogi); opozorilo na stilno vrednost oblikoslovnih in naglasnih var.; skladenjska vloga sklonov samostalnika: kot os., pov. dol., predmet, prisl. dol., ujemalni pril. (tako tudi v drugih sklonih); jedro naglagolskega enodelnega stavka; nosilec stanja v enodelnem stavku (*strah jo je bilo*).

40) Pridevniška beseda: kaj je; vrste pridevniških besed (pridevnik, deležnik, pridevniški zaimek, števnik); skladenjska vloga pridevniške besede: prilastek (ob samostalniških besedah, ob povedku), pov. določilo; položaj pridevnika kot prilastka levo ali desno od donosnice; vrste pridevniške besede glede na izražanje spo-

la, števila, sklona, glede na ujemanje (*mlad / slovenski / prvi — pet / petero / dosti — delal*); vrste pridevniških besed glede na to, kaj izražajo: kakovostni, vrstni, svojilni, količinski; sistem glasovnih končnic; opozorilo na pridevnike z ničto končnico v vseh sklonih in na posebno končnico *-ega* v tož. ed. pri samostojno (navezovalno) rabljeni pridevniški besedi; opozorilo na neglasovne končnice (*prim. s petimi / pet ljudmi...*); pretvorbenost pridevniških v samostalniške besede; pridevnik: kaj je (poleg splošnih kategorij pridevniške besede še stopnjevanje, vezavnost, določnost — nedoločnost); sklanjatveni vzorec za vse tri spole; premene osnove in končnic.

41) Naglas pridevnika: naglasni tipi (prehajanje besed iz tipa v tip), premene pri predložnih zvezah; stopnjevanje: trostopenjsko (s priponskimi in prislovnimi obrazili — navzgor in navzdol), dvostopenjsko (s predponskim obrazilom in s prislovi, *prelep, zelo lepo*); naglas pri stopnjevanju; raba oblik: nedoločne — določne; stopenj (absolutna in relativna raba); posebnosti v zvezi z vezavnostjo.

VIII SPOROČANJE

42) Faze v nastajanju sporočila: iznajdba, dispozicija (urejanje gradiva), kompozicija (gradnja).

43) Deli sporočila: uvod, jedro ali obravnava, zaključek.

44) Načini ubesedovanja: opisovanje, orisovanje in poročanje; prenosnik sporočila: akustični (ali govorni) in grafični (ali pisni); vrste govornega sporočanja (prosti govorni ali spontani jezik; besedilno vezani; deklamirani, recitirani, brani).

45) Opis, oris, stalne oblike sporočanja:

46) Pismo: vrste glede na naslovnika (po vsebini), struktura, slabosti pri pisanju pism; obnova: prosta, strnjena, razširjena; opozorilo na obliko obnove pri spraševanju.

47) Pripoved: pripravljena — nepripravljena (glede na snov, gradnjo in jezik, vedenje realizatorja nastopa).

48) Odgovor na vprašanje (odgovarjanje pri spraševanju), pogovor, diskusija, debata (»umetnost« po-

slušanja in molčanja, vključevanje v pogovor, spretnost kritičnega reagiranja).

Bogatenje besednega zaklada: splošno besedje (31 enot po SKJ 1).

EKSKURZIJE

K besedilu o poučnih izletih, ki ga je formuliral literarnozgodovinski del komisije, je jezikoslovni del komisije v večji meri uveljavil tudi jezikoslovne interese. To se je pokazalo zlasti v uvodnem delu, ki se preformuliran glasi: »Namen ekskurzij je, da učencem ponazarjajo in razširjajo učno snov. Učenci se na njih seznanjajo z rojstnimi domovi, z življenjskim okoljem, s kraji delovanja znamenitih osebnosti oz. z njimi samimi, z grobovi ustvarjalcev, s prizorišči leposlovnih del, s tamkajšnjo govornico, narečjem, ljudmi, s tipično naravo področja ter s splošnimi razmerami v določeni pokrajini. Vsak razred opravi vsaj eno literarno-jezikoslovno ekskurzijo letno; ta naj bo ne le tehnično, temveč tudi vsebinsko skrbno pripravljena: profesor naj jo spremlja z izčrпно strokovno razlago, učenci z izbranimi recitacijami in branjem drugih ustreznih odlomkov. Po ekskurziji teče v razredu pogovor, nato pa se o njej piše šolska ali vsaj domača naloga (v različnih stalnih oblikah). Najboljša naloga (npr. potopis) se lahko objavi v šolskem glasilu, ali pa se o izletu pripravi razstava uspešnih fotografij v prostorih šole.«

Tako kot v uvodnem odstavku je jezikoslovni del komisije skrbel za upoštevanje jezikoslovne problematike tudi pri posameznih izletih, za posamezne letnike in izlete takole: I. 1: obisk Inštituta za slovenski jezik pri SAZU ali filozofske fakultete (opozorila na Ramovša); I. 2: Opozorilo na značilnosti dolenskega narečja (po možnosti ob živi govorici), na delež dolensčine v knjižnem jeziku in na jezikoslovce dolenskega področja (Levstik, Škrabec, Metelko). Tako naj bi se delalo na vseh narečnih / baznih območjih. Zato se v II. 1

navajajo Vodnik, Kopitar, Breznik; v II. 4 Murko, Dajnko, Miklošič; v III. 3 Škrabec, Erjavec; v IV. 2 Dajnko, A. Murko, M. Murko; v IV. 3 Gutsman, Janežič, Majar, rezijsko in beneška narečja, stari zapisi jezika. Za III. letnik je predvidena še ekskurzija Škocjan (Metelko), Konstanjeviča (forma viva, samostan, galerija) — Krško (Dalmatin, Bohorič, Valvazor, Mencinger) — Brežice (muzej, kmečki upori) — Pišce (Pleteršnik) — Kumrovec (prehodni govori — dolenski, štajerski, kajkavski).

EPILOG

Komisija je bila ustanovljena in je delovala po običajih civilizirane in demokratične skupnosti, njen konec pa nikakor ni bil tak: enostavno so jo nehali sklicevati še pred koncem njenega delovanja, niso je obveščali o usodi njenega izdelka, rezultat njenega dela pa je bil dan v presojo strokovno nekompetentnih razsodnikov, in menda obsojen v odsotnosti njenih avtorjev.

Predloženi predlog učnega načrta za gimnazije je rezultat resnega načrtnega dela precejšnjega števila ustrezno kvalificiranih ljudi z dolgoletno učno prakso. Prepričan sem, da ima kot rezultat kolektivnega načrtnega dela prednost pred uresničitvami posameznega profesorja, ali celo uradnika Zavoda, ali kakšne superkomisije nestrokovnih strokovnjakov. Slovenci nismo tako bogati z intelektualnimi potenciali, da bi mogli rezultate dolgotrajnih naporov lahkomišelnostjo metati v stran. Zato bi bilo prav, da bi se v Jeziku in slovstvu objavili tudi načrti za preostale tri razrede gimnazije, da bi lahko služili vestnemu učitelju za orientacijo pri pouku. Končno bi bilo seveda želeli več kulture v ravnanju s komisijami in v občevarstvu med ustanovami in s posamezniki, ki so tako ali drugače tesno povezani z našim šolstvom.

Jože Toporišič

Filozofska fakulteta v Ljubljani

»KONTROLOR ŠKROBAR« V »SLOVENSKI KULTURNI ZAKLADNICI« IN ZADRAVEVA ŠTUDIJA O NJEM

V 14. zvezku znane bibliofilske, pa hkrati študijsko zasnovane zbirke Iz slovenske kulturne zakladnice — izdajajo jo mariborska Obzorja — je izšel ponatis osrednje Kraigherjeve pripovedi Kontrolor Škrobar (1914). Uredil tekst, komentar oziroma

opombe in obširno spremno besedo mu je napisal Franc Zdravec (opr. Janez Vidic, il. Jože Ciuha). — Zanimata nas predvsem ureditev in študija.

Zdravec je prvi del spremne razprave namenil: a) natančni razgrnitvi geneze Kon-